

EVKAF-HAREMEYN MUHASEBECİLİĞİNDE DAMAD İBRAHİM PAŞA EVKAFI

Prof. Dr. İsmail BEKÇİ*

Yrd. Doç. Dr. Ali APALI**

Yrd. Doç. Dr. Ö. Nilüfer KARATAŞ***

ÖZET

Türk toplumunun vazgeçilmez unsurlarından biri olan vakıf kurumları, Türk tarihi boyunca hem Osmanlı Devletinde hem de önceki Beylik ve Devlet yapılanmalarında önemli yer tutmuştur. Osmanlı Devleti'nde, özerk bir kurum olan vakıfların özellikle sosyal hayatı düzenleyici kurumlardan biri olması nedeniyle çok önemsenildiği görülmektedir. Adalet ve savunma hizmetleri dışında muhtaçların ve fakirlerin doyurulmasından, şifa sağlama, mesleki eğitime kadar birçok farklı konuda hizmet veren vakıfların finansmanı, bazen padişah, hanedan mensupları ve sadrazamlar bazen de halk tarafından karşılanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin öne çıkan sadrazamlarından olan Nevşehir'li Damad İbrahim Paşa, vakıf ve yardımlaşma konularına hassasiyet göstermiş ve bu doğrultuda başta Nevşehir olmak üzere Osmanlı topraklarının belirli yerlerinde vakıflar kurduğunuştur. Bu çalışmanın konusunu Başbakanlık Osmanlı arşivlerinden elde edilen Hicri 1172-1173 (Miladi 1759-1760) tarihli, EV. HMH.d kodlu ve 05155 nolu belge oluşturmaktadır. Çalışmada, orijinali Osmanlıca olan ve ekte verilen belge tercüme edilerek vakfın gelir ve giderlerinin nasıl kayıt altına alındığının ortaya çıkarılması ve vakfa ait olan bu belgenin muhasebe tarihi çalışmalarına kazandırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haremeyn Muhasebeciliği, Vakıf Muhasebeciliği, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa.

DAMAD İBRAHİM PASHA EVKAF IN THE EVKAF-HAREMEYN ACCOUNTANCY

ABSTRACT

The foundations (waqfs) appeared not only in the Ottoman Empire but also in the periods of Principalities and State formations, are the indispensable elements of the Turkish Society. It has been stated that the foundations that were autonomous, were to be considered important in the Ottoman State. The finance of the foundations, which gave the various services from satisfying needy and poor, providing health to occupational education, was covered sometimes by Padishah and Grand Viziers and sometimes by the public.

Damad Ibrahim Pasha from Nevşehir, who was one of the foremost grand Viziers, showed sensitivity to the foundations and solidarity and built the foundations in some locations of the Ottoman State's lands particularly initially in Nevşehir. In this context, the document dated A.H. 1172-1173 (A.C. 1759-1760), coded as EV. HMH.d, 05155 numbered as 05155 and gotten from the Prime Ministry Ottoman Archives, is the subject of this study. In the study, it is aimed to gain the document that belongs to the foundation, into the accounting history studies and to reveal how to register the foundation's revenues and expenses by translating the original one from the Ottoman Language.

Key Words: Accountancy of Haremeyn, Accountancy of Foundations, Damad Ibrahim Pasha from Nevşehir.

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü.

** Kafkas Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü.

***Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü. (ozlem_nilufer@yahoo.com)

1. GİRİŞ

Türk-İslam devletlerinin en yaygın kurumlarından biri olan vakıflar birçok alanda toplumla iç içe girmiş bir yapıda faaliyet göstermiştir. Osmanlı Devleti, merkezi bir yönetim anlayışına sahiptir. Ancak yerelde, din, eğitim, sağlık, iskân ve sosyal hizmetler gibi birçok konuda vakıflar aracılığıyla hizmet vermiştir. Bu nedenle vakıflar, Osmanlı'nın hemen hemen her döneminde padişahlar, hanedan üyeleri, sadrazamlar ve diğer devlet ve din adamları tarafından desteklenmiştir.

Açıklandığı üzere hem iktisadi hem de sosyal anlamda bu denli önemli görevler üstlenen vakıfların kendilerine ait gelir giderleri ve bununla bağlantılı olarak muhasebe sistemleri mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde vakıf müessesesi kavramının meydana getirmiş olduğu muhasebe sistemlerinden biri Haremeyn (Mekke ve Medine'ye ait olan) veya vakıf muhasebesidir. Vakıf muhasebesiyle ilgili kayıtların ve belgelerin incelenmesi Osmanlı döneminde ki muhasebe sistemi hakkında önemli bilgiler verecektir. Bu nedenle muhasebe tarihi çalışmaları içerisinde yer alan vakıf muhasebeciliğine ait Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı'ndan elde edilen Nevşehirli Damad İbrahim Paşa Evkafı'na ait olan vakıf muhasebesi kayıtları incelenmiş ve bu kayıtlardan bir tanesi çalışma konusu çerçevesinde sunulmuştur.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE EVKAF - HAREMEYN MUHASEBECİLİĞİ

Bir diğer adı Evkâf Muhasebesi olan Haremeyn Muhasebeciliği, Dârüssâde ağalarına bağlı olarak faaliyet gösteren ve Haremeyn'e tahsisatı bulunan kurumların muhasebe kayıtlarını tutmak ve vakıf cihetlerini kaydetmekle yükümlü olan memuriyeti.¹ Haremeyn Muhasebeciliği, Haremeyn'e ait ve bunlara bağlı vakıfların kayıtlarını tutarak her sene tutulan bu kayıtların kontrolleri ile birlikte Selâtin denem büyük camilerin vakıflarına ve bu camilerde hizmet eden görevlilerin maaşlarıyla ilgili işlemlerine de bakardı. Ayrıca Mekke ve Medine'ye ait olup İstanbul ve Rumeli'de bulunan vakıf arazileri ile ilgili olan defterleri ve kayıtlarını da tutardı. Haremeyn Muhasebesi'ne bağlı olan vakıflar; Sultan vakıflarının tamamı, Dârüssâde Ağası nezaretinde olan vakıflar, Evliyâ vakıfları, Medine-i Münevvere ve Mısır Evkâfı, Şahısların Medine i Münevvere'ye tahsis ettiği vakıflarla bunlara ait tevcihat (Rütbe verme, yükseltme), Sadrazam ve Şeyhülislâm nezaretindeki vakıflardı.²

Tanzimat öncesi dönemde vakıf muhasebesi ile ilgili kayıtlar, Haremeyn Muhasebesi Kalemi, Haremeyn Mukataası Kalemi, Küçük Evkaf Muhasebesi Kalemi ve Anadolu Muhasebesi Kalemi'nde tutulmaktaydı. Ayrıca Şer'î mahkemeler ve vakıflarca da kendi bünyelerine ve ihtiyaçlarına göre ayrı defterler tutulmaktaydı.³

1 Ahmet, KÖÇ, "Ankara'da Yakub Abdal Zaviyesi'nin Yönetim Sorunları", Akademik Bakış, C.: 6, S.: 11, 2012, s. 226.

2 Önder, BAYIR, "Arşiv Belgelerine Göre Balkanlardaki Osmanlı Vakıfları, Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu," Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 107, Ankara, 2012, s. 327.

3 İsmail, KURT, "Vakıfların Muhasebe Usulü, Vakıfların Fıkhi Meseleleri" 5. Sempozyumu, 2010, s.24, www.isav.org.tr/img/20131029__506250263.pdf erişim: 08.10.2014

Evkaf veya Haremeyn Muhasebeciliği, evkafa ait mali konularda bilgiler verirdi.⁴ Haremeyn Muhasebesi Kalemi ile Haremeyn Mukataası Kalemi ise Mekke-Medine'deki vakıfların kayıtlarını tutarak muhasebelerini kontrol ederdi. Dârussaâde Ağaları'nın nezareti altında bulunan Haremeyn Muhasebesi Kalemi, selâtin camilerin vakıfları ve bu camilerde görev yapan görevlilerin maaşları ile ilgili işlemleri yapardı. Bu dairelere bağlı bütün vakıfların muhasebe işlemlerinin her sene evkaf müfettişleri tarafından gözden geçirildikten sonra muhasebe defterleri Baş Muhasebeye gönderilir, bir sureti de ilgili dairede saklanırdı.⁵

3. HAREMEYN DEFTERLERİ (KAYITLARI) VE ÖZELLİKLERİ

Muhâsebe-i Anadolu kalemi, Anadolu'da padişah ve vezirlere ait vakıfların hesaplarının kaydedildiği, Anadolu ve Rumeli'deki Beylerbeylerinin beratlarının tezkirelerinin (tumar tezkireleri) verildiği kalemdi. Osmanlı döneminde ki vakıfların muhasebeleri başlıca iki kategoriye ayırmak mümkündür: Bunlardan birincisi, merkez maliye büroları tarafından kontrol edilen Sultan ve Vezir vakıflarının muhasebesidir. Bu kontrol, Rumeli ve Anadolu muhasebesi kalemleri nezdinde yapılmaktaydı. İkincisi ise, şahısların kurduğu vakıflar ki bu vakıflarla mütevellileri meşgul olmuş ve kadılar veya Naibleri tarafından teftiş veya kontrol edilmiştir. Bunlar, Nazır vasıtasıyla gelirinin ve giderinin zaman zaman denetlendiği ve bu akışta bir anormallik olmadıkça işleyişine müdahale edilmediği bağımsız bir statüye sahiplerdi.

Bu vakıfların mütevellisi genel sorumluluğu üstlenirken, müteveli heyetin teklifi ve merkez'in onayıyla atanan kâtipler ise vakıf muhasebesinin sorumluluğunu üstlenmekte idiler.⁶

Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyıl ortalarına kadar kullanılmış olan merdiven sistemine benzeyen bir yöntemle tutulan vakıf muhasebe defterlerinin özellikleri şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Vakıf muhasebe defterleri, daha çok vakfa ait mütevelliler tarafından tutulan hesapları, kadı ve şahitler huzurunda incelenen, vakfın mevcut mal varlığı, varsa gayrimenkul kira gelirleri, para vakfı ise kimlerden alacaklı olduğu, vakıf harcamaları için ödenen miktarlar gibi bilgileri ihtiva etmektedir. Dolayısıyla vakıf muhasebe kayıtları birçok yönüyle vakıf tahrir defterlerine benzemektedir⁷
- Vakıf muhasebe defterlerinden bazıları sadece bir vakıf adına düzenlenmiştir. Bazı defterlere ise bölümler halinde sekiz ile on vakıf muhasebesi bir defterde, fakat bölümler halinde kaydedilmiştir. Bu durum, muhasebesi bir arada tutulan bu vakıfların muhasebe kayıtlarının azlığını yani vakıf gelir-gider hareketliliğinin çok olmadığını göstermektedir.⁸
- Vakıfların muhasebe kayıtlarında, vakfiyelerde olmayan ve hedeflenmeyen (vakıflardan borç alanların özellikleri, vakfın zâyîâtı vb.) bazı bilgiler de bulunmaktadır. Muhasebe kayıtları bu yönüyle, doğrudan uygulamayı yansıtan bilgiler sunmaktadır.⁹

4 Ahmed, AKGÜNDÜZ, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri," İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S: 14., 2009, s. 46.

5 KURT, a.g.e., s. 24.

6 Yaşar, BÜLBÜL, "Klasik Dönem Osmanlı Muhasebe Sistemi," Divan, 1999/1. (1999), s. 164-165.

7 Cafer, ÇİFTÇİ, "18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri," Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C.: 23, S.: 36. 2004, s. 92.

8 KURT, a.g.e., s. 25 – 26.

9 Hüsnü, KOYUNOĞLU, "Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 8, S.:1, 2008, s. 255.

- Vakıf muhasebelerinde ihtisas isteyen muhasebe teknikleri yerine, en kolay ve herkesin anlayıp tatbik edebileceği bir kayıt sistemi uygulanmıştır. Meselâ, ilk önce vakfın sermayesi kuruluş ve para cinsinden yazılmış, bu rakamın altına günlük olarak gider ve gelir rakamları ve karşılıklarına da açıklamaları yazılmış, gelen miktar sermaye ile toplanarak, giden miktar ise çıkarılarak sonuç alt satırda gösterilmiştir. Böylece vakfın son hesap durumu ilk bakışta görülebilmektedir.¹⁰
- Muhasebe defterlerindeki ilk giriş asl-ı mal kayıdır. Asl-ı mal, cari yılın beklenen gelirleri ile önceki hesap döneminin varsa nakit fazlası ile tahsil olunamayan gelirlerini içerir ve cari hesap döneminin toplam gelirini ifade eder. Bundan sonra genellikle “an bakiyye-i muhasebe-i sene-i maziyye” kaydı gelir. Bu kayıt altında önceki hesap döneminin sonunda mevcut bulunan ve cari döneme gelir kaydedilerek devreden hesap fazlası gösterilmektedir. Ancak yeniden belirtmek gerekirse bu fazla her zaman kasadan devreden nakit para olmayabilir. Bir önceki dönemde tahsil edilemeyen ve alacak kaydedilen gelirler de bu girişin altında yer alabilmektedir.¹¹
- Muhasebe defterlerinde her kaydın başında vakıf kurucusunun adı dışında unvan, görev ve lakap gibi onun sosyal tabakalaşmadaki yeri hakkında fikir veren bilgiler de bulunmaktadır. Kayıtların çoğunda bu görev ve unvan bilgileri belirtilmiş olmakla birlikte belirtilmeyenler de vardır.¹²

Muhasebe kayıtlarında vakıfların gelirleri (mahsûlât) ayrı bir başlık altında ele alınmaktadır. Gelirler genel başlığı altında, alt başlıklar şeklinde çeşitli gelir kalemleri belirtilmektedir.¹³

- Vakıflara ait yıllık muhasebe bilançoları mevcuttur. Bu bilançolar, vakıf kâtibi tarafından tutulan ruznamçe defterlerinden elde edilmekteydi. Bu muhasebeler her yıl merkeze arz edilirdi. Fakat rastlanılan bazı kayıtlar bu denetleme mekanizmasının çok düzenli olmadığını göstermektedir. Bu kayıtlarda muhasebesi 30 yıldır kontrol edilmemiş vakıflardan dahi bahsedilebilmektedir. Bu kısmen vakıfların özerkliğiyle ve çok gerekmedikçe devletin müdahale etmek istememesiyle izah edilebilir. Ayrıca denetim mekanizmalarında işlevsel olmadığı söylenebilir.¹⁴
- Defterlerde “reis-i mal” diye bir deyim kullanılmaktadır. “Reis-i mal”, ilk defa muhasebesi görülen bir vakfın anaparasını ifade etmektedir. Buna göre, muhasebe defterinde bu ifadenin bulunduğu vakıf, yeni kurulmuş demektir (o muhasebe döneminin başında).¹⁵
- Muhasebe defterlerinde giderler genellikle iki ana başlık altında işlenir: Birincisi maaşlar (el-vezâif), İkincisi ise diğer giderler (el-ihracât).¹⁶

Padişaha, sultanlara, vezirlere, beylerbeylerine ait vakıfların muhasebe kayıtları, bu kişiler merkezi yönetimde bulduklarından merkezi mali örgütlenme tarafından yürütülmekte; evkaf top-

10 KURT, a.g.e., s. 17.

11 Kayhan, ORBAY, Vakıf Muhasebe Defterlerinde Aynı Toplanan Tarımsal Gelirler ve Aynı Giderlerin Fiyatlandırılması ve Tarihsel Fiyatlar Endekslemeleri Konusunda, Osmanlı Araştırmaları, C.: XXIV, 2004, s. 292- 293.

12 KOYUNOĞLU, a.g.e., s. 273.

13 A.g.e., s. 274.

14 BÜLBÜL, a.g.e., s. 181.

15 KOYUNOĞLU, a.g.e., s. 275.

16 KOYUNOĞLU, a.g.e., s. 278.

rakların cizyesi ise vakıf tarafından organize edilmektedir. Vakıfların gelir ve giderleri çoğunlukla mahallinde kalmakta, dolayısıyla merkezi yönetimin hesapları ile fazla bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu tür vakıfların çalışmaları, belirli kurallara göre ve mütevellî heyet tarafından yürütüldüğünden kayıt düzeninin bulunması gerekmektedir.¹⁷

4. NEVŞEHİRLİ DAMAD İBRAHİM PAŞA EVKAFI

Osmanlı Devletinde Padişah'tan sonra şer'î ve kanunî hükümleri icra ve takip ile görevli olan makam, padişahın bir nevi mutlak vekili olan sadrazamlardır.¹⁸ Devlet içerisinde bu denli güçlü olan sadrazamlar görev süreleri boyunca gerek kendi doğdukları bölgelere gerekse de ülke topraklarının değişik bölgelerine önemli yapılar inşa ettirmişlerdir. Bahsi geçen yapıların önde gelenlerinin başında vakıflar gelmektedir. Osmanlı tarihi incelendiğinde bu devlet adamlarından birinin de Lale Devri sadrazamı olan İbrahim Paşa olduğu görülmektedir. İbrahim Paşa, hem dini hem de diğer ihtiyaçların yerine getirilebilmesi için Nevşehir'e vakıf vasıtasıyla bazı yapılar inşa ettirmiştir.

Nevşehirli İbrahim Paşa Nevşehir'deki tesislerinin yapılmasına Hicri 1130 Cemaziyelahir'de (M. 1718 Mayıs) başlamıştır.¹⁹ İbrahim Paşa'nın elde bulunan iki vakfiyesinden doğduğu köye yani Muşkara'ya ait olan vakıf şu hususları ihtiva etmektedir; İbrahim Paşa vatanı veladeti olan Ürgüp kazasının Muşkara köyünde evvela yaptırmış olduğu bir cami, muallimhane ve hamam ile Ürgüp'deki çeşmelerine ait su yollarının bakımı, İzmir'deki mescid-i ve

mescidin bulunduğu han dahilindeki su yollarının tamiri, Ürgüp kazasına bağlı Nar köyündeki Halil Beşe Mescidi, Göre köyü cami, Muşkara'da Yukarı Mahalle Camii, Ürgüp'de Karamanoğlu İbrahim Bey Camii, Uçhisar köyünde yine Karamanoğlu İbrahim Bey Camii gibi eserlerdir.²⁰

Nevşehirli Damad İbrahim Paşa evkafı için bırakılan gelir kaynakları şu şekilde sıralanabilir; III. Ahmed'in kendisine temlik ettiği Muşkara Köyü ve tevabii; Ahlat köyüne bağlı Uchisar, Murdar Sahrınç mezrasının Muşkara mukaatasına dahil kısmı; İstanbul'da Dayehatun mahallesinde, Hacı Ömer Beşe, Hacı Hicazlı, Rahiki-zade Ali Ağa ve Kiler-katibi Mustafa Efendi'ye aid evler ile Molla Mehmed bahçesinin çevirmiş olduğu, bir tarafı yol olan arsa üzerinde yaptırdığı 27 dükkanlı çarşı; Kasımpaşa'da Cami-i kebir hizasında ve Selkapısı denilen yerde, 585 zira arsa ile bu arsanın yanında ve dere tarafında olan 410 zira genişliğindeki diğer arsa üzerinde inşa ettirdiği 49 dükkanlı başka bir çarşı; İzmir'de deniz kenarında Musa Bali yakası diye meşhur mahalde onbir sabunhane; bu sabunhanelerin yanında ve etrafı salhane, sığır ağılı ve umuma ait bir yol ile çevrilen yerde yaptırdığı taş-han; hanın kapısının sağında ve solunda üçerden altı mahzen; yine burada yaptırdığı mescid civarında üç salhane, iki mumhane ve sığır ağılı ile hanın kapısı arasında bir kahvehane, hanın duvarı içinde bir börekçi fûrunu, bir bakkal dükkanı, bir şerbetçi dükkanı; yine sahilde ve bir tarafı Yahudi-mezarlığı, diğer tarafı mumhane ve sığır ağılı ile sınırlanmış, çorak-çamurluğu tabir olunan arazi üzerinde yaptırdığı yahudhane (Yahudilerin top-

17 BÜLBÜL, a.g.e., s.181.

18 AKGÜNDÜZ, a.g.e., s. 46.

19 İsmail Hakkı, UZUNÇARŞILI, "Osmanlı Tarihi 6. Cilt", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 287.

20 Münir, AKTEPE, İbrahim Paşa'ya Aid İki Vakfiye, Tarih Dergisi, S: 15, 1960, s. 152.

luca oturdukları ev ya da evler topluluğu.); İzmir'in Kasab Hızır mahallesinde ve Hollandalıların sakin olduğu bir yerde, önü deniz, arkası yola gelen frenkhane (bu bina iki katlı olup, üst kısmında 12 oda, bir sofa ve bir matbah ile alt kısmında iki çuha mahzeni, üç esvab mahzeni ve bir dükkanı havi idi) ve son olarak Antakya'da Zeytuniye köyü civarında, Meşrikiyye (Doğu) toprağında bulunan 13 adet mülk dut bahçelerinin yarı hissesinden ibaret bulunuyordu.²¹

Damad İbrahim Paşa evkafından sadece birine ait olan bu gelir kaynaklarının en dikkat çekici yanının vakfın yer aldığı yerden uzaklarda da gelir kaynaklarının bulunmasıdır. Örneğin vakıflara İzmir, İstanbul ve Antakya gibi illerden değişik kaynaklardan gelir tahsisleri yapılmıştır. Ayrıca gelir kaynakları da belirli yapı veya arazi ile sınırlandırılmamış ve değişik yapılardan ve arazilerden gelir getirici kaynaklar evkafa ayrılmıştır.

5. DAMAD İBRAHİM PAŞA EVKAFI MUHASEBE KAYDI ÖRNEĞİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 966-1250 (H.) yılları arasına ait, Haremeyn-i Şerifeyn vakıfları ve mukataaların muhasebeleri ile ilgili 665

adet muhasebe defteri bulunmakta ve bu defterlerde dükkân, oda, menzil, hane vb. emlakın kira bedelleri ve kiracıları ile ilgili kayıtlar yer almaktadır.²² Haremeyn vakıflarının içerisinde yer alan Damad İbrahim Paşa Evkafı'na ait belgeler de kurumun arşivlerinde yer alan muhasebe defter örnekleri arasındadır.

Başbakanlık Osmanlı arşivlerinden örnek olarak tespit edilen bir adet belge çalışmaya dahil edilmiştir. Bu belge 1172 ve 1273 (H.) yıllarını içine alan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın Vefatından sonra elde edilen çeşitli yerleşim birimlerinin kayıtlarını kapsamakta ve bu belgenin açılış kaydı transkripsiyonu şu şekilde yapılmıştır;

“Mahsûlât ve ihrâcât-ı vakf-ı merhûm ve mağ-fûrsadr-ı a'zam-ı esbak İbrahîm Paşa der-medî-ne-i Nevşehir an-yedi İbrahîm Bey kâim-makâm-ı mütevellî-i Nevşehir bâ-defter-i müfredâtber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm an evveli Mart sene 1172 ilâ gâyei Şubat sene 1273 bima'rifetikıdvetü'l-emâcidve'l-ekârim Yusuf Ağa kâim-makâm-ı mütevellî-i vakf der-İstanbul el-vâki' fi 23 L [Şevval] sene 1175” devam eden kayıtlarda önce tutarlar kaydedilmiş yanına da gelirin hangi yerleşim yerinden elde edildiğine dair bilgiler verilmiştir.

21 AKTEPE, a.g.e., s. 152-153

22 KURT, a.g.e., s. 24.

Tablo.1: Nevşehirli Damad İbrahim Paşa Vakfı Gelirleri (Hicri 1172-1173)

An Mahsul-i Mukataa-i Yenidere Köy ve Zile Almp. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
252000	1172
252000	1173
504000	
An Mahsul-i Mukataa-i Tuz. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
132000	1172
132000	1173
264000	
An Mahsul-i Mukataa-i Mele Göbi. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
128400	1172
128400	1173
256800	

An Mahsul-i Mezrea-i Avanos ve Göynük ve Gülerin.	
Kuruş	Yıl
38400	1172
38400	1173
76800	

An Mahsul-i Mezrea-i İcek. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
6000	1172
6000	1173
12000	
An Mahsul-i Mezrea-i Eğrikuyu	
Kuruş	Yıl
5400	1172
5400	1173
10800	
An Mahsul-i Karye-i Gözne. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
5760	1172
5760	1173
11520	
An Mahsul-i Karye-i Ulu Kalıç. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
13200	1172
13200	1173
26400	
An Mahsul-i Mezrea-i Saraycık	
Kuruş	Yıl
1560	1172
1560	1173
3120	

An Mahsul-i Karye-i Ayagözine. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
30000	1172
30000	1173
60000	
An Mahsul-i Mezrea-i Kımık. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
25800	1172
25800	1173
51600	
An Mahsul-i Mezrea-i Arablu. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
7800	1172
7800	1173
15600	
An Mahsul-i Karye-i Kolbak. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
5400	1172
5400	1173
10800	
An Mahsul-i Karye-i Karacaviran. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
7800	1172
7800	1173
15600	

An Mahsul-i Kasaba-i Nevşehir ve Göre ve Ahlat ve Mezrea-i Merdar-ı Sarnıç	
Kuruş	Yıl
105000	1172
105000	1173
210000	
An Mahsul-i An Mukataa-i İcârât-ı Zeminha-i Haymanegân. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
42000	1172
42000	1173
84000	
An Mahsul-i Kıst-ı Han ve Hamam. Fi Sene	
Kuruş	Yıl
4800	1172
4800	1173
9600	
An Mahsul-i Kıst-ı Han-ı Cedid der-Kasabai Kayseriye	
Kuruş	Yıl
240000	1172
240000	1173
480000	
An Mahsul-i Faiz-i Mukataa-i Boynuinceli	
Kuruş	Yıl
120000	1172
120000	1173
240000	

An Mahsul-i An Çal-ı Boynuinceli ve İsti'cal-i Müceddeden İrad Kaydolunmuşdur	
Kuruş	Yıl
310080	An Boynuinceli
90000	İsti'cal
400080	1172
400080	1173
800160	
Ceman Yekun-ı Mahsul-i Vakffi't-Târihi'l-Mezbur	
Kuruş	
26190	
Yekun Kuruş	
3142800	

Buraya kadar yapılan gelir kayıtlarından sonra belgenin ikinci kısmı gider kaydı olarak kayıt altına alınmıştır. Bu giderlerin traskripsiyonunun ilk cümlesi “El-masârif el-vezayif İbrahim Paşa kaim-mekam müteveli-i vakf-imezbur”

şeklinde dir. Belgenin gider kısmının devamı da yine gelirlerde olduğu gibi açıklama ile başlayıp, tarih ile bitirilmiştir. Ancak burada gelirlerden farklı olarak “kıymet” yazımının yanında birim fiyatlar ve ölçü fiyatları da yer almıştır.

Tablo. 2: Nevşehirli Damad İbrahim Paşa Vakfı Giderleri (Hicri 1172-1173)

Vazaif-i Zabitan ve Hademat Der-Âli Bâ	
Kıymet: 6761	
Kuruş	Yıl
81138	1172
81138	1173
162276	
Baha-i Dakik	
Kile: 1440	
Kıymet: 6761	
Fi: 165 (Çarpan Fiyat)	
Kuruş	Yıl
237600	1172
237600	1173
475200	
Baha-i Hınta (Buğday)	
Kile: 360	
Kıymet: 495	
Fi: 165 (Çarpan Fiyat)	
Kuruş	Yıl
59400	1172
59400	1173
118800	

Baha-i Erz-i Mısri	
Kile: 620	
Kıymet: 775 (775 Nakd-i Kıymet + 150 = 925)	
Fi: 150 (Çarpan Fiyat)	
Kuruş	Yıl
111000	1172
111000	1173
222000	
Baha-i Rugan Sade	
Kıymet: 1840	
Fi: 60 (Çarpan Fiyat)	
920 Kuruş	
Kuruş	Yıl
110400	1172
110400	1173
220800	
Baha-i Asel (Bal)	
Kıyye (Okka): 1600	
Fi: 48 (Çarpan Fiyat)	
640 Kuruş	
Kuruş	Yıl
76800	1172
76800	1173
153600	

Baha-i Zağferan	
Kıymet: 2400	
25 Kuruş	
Kuruş	Yıl
3000	1172
3000	1173
6000	
Baha-i Filfil	
Kıymet: 2400	
4 Kuruş	
Kuruş	Yıl
480	1172
480	1173
960	
Baha-i Namek	
Kıymet: 650	
10 Kuruş	
Kuruş	Yıl
1200	1172
1200	1173
2400	
Baha-i Piyaz	
Kıymet: 250	
4 Kuruş	
Kuruş	Yıl
480	1172

480	1173
960	
Baha-i Hayme	
Çeki: 780	
266,5 Kuruş	
Kuruş	Yıl
31980	1172
31980	1173
63960	
Baha-i Nohud	
5 Kuruş	
Kuruş	Yıl
600	1172
600	1173
1200	
Baha-i Şem'-i Asel	
Beray-ı Hane-i Selman Maa atik	
Kıyye: 50	
50 Kuruş	
Fi: 120	
Kuruş	Yıl
6000	1172
6000	1173
12000	

Baha-i Şem'-i Asel	
Beray-ı Cami-i Cedid	
Kıyye: 80	
80 Kuruş	
Fi: 120	
Kuruş	Yıl
9600	1172
9600	1173
19200	
Baha-i Rukan Zeytin	
Kıyye: 907,5	
Fi: 60	
Kuruş	Yıl
54420	1172
54420	1173
108840	
Baha-i Şem'-i Rukan	
Kıyye: 200	
Fi: 50	
Kuruş	Yıl
6000	1172
6000	1173
12000	

Baha-i Hatab	
Beray-ı Hamam-ı Atik	
100 Kuruş	
Kuruş	Yıl
12000	1172
12000	1173
24000	
Baha-i Kalay-ı Evan... İmaret	
10 Kuruş	
Kuruş	Yıl
1200	1172
1200	1173
2400	
Bera-ı Harc-ı Tamir ve Termimevail-i Kıst-ı maa şeria ve Dekakinber-Muceb-i Defter	
100 Kuruş	
Kuruş	Yıl
12000	1172
12000	1173
24000	
Avayid-i Nevşehir	
300 Kuruş	
Kuruş	Yıl
36000	1172
36000	1173
72000	

Avayid-i Katib-i Ruznamçe	
150 Kuruş	
Kuruş	Yıl
18000	1172
18000	1173
3600	
Beray-ı Harcı Muhasebe	
500 Beray-ı İmzayı Müfettiş Efendi	
2500 Kise	
4000 Harc-ı Kalem	
Kuruş	Yıl
6000	1172
6000	1173
12000	
Cem'an Yekun Masarifat-ı Vakf-ı Mezbur	
Kuruş	Yıl
3211080	1172
3211080	1173
68280	Mahsul-i Vakf-ı Sinin-i Mezkur
Be-Hesâb	
Kuruş	Yıl
13379,5	1172
13379,5	1173
26759	
26190	Mahsul-i Vakf-ı An Sinin-i Mezkur An İbrahim Bey Kaim-Mekam-ı Nevşehir
569	Fazla-i Masarif

Belge bu şekilde muhasebeleştirilmiş ve belgenin birinci kısmı yani gelirler toplamı **26190** akçe olmuş, ancak ikinci kısmının kaydı olan giderin tutarı **26759** akçe olarak gerçekleşmiştir. Belge bu noktadan hareketle basitçe bir gelir gider tablosu şeklinde hazırlanmıştır. Bu tablonun sonucu şu şekilde kapatılmıştır;

“Vech-i meşruh üzere vakf-ı mezburun 1172 ve 1173 seneleri hesab-ı sabıklarına kıyasen bermu'tad-ı kadim irad ve masarifi müsavat üzere rüyet oluna gelmeğin işbu mahalle şerh verildi. Fi 23 L [Şevval] sene 1175”

6. SONUÇ

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde var olan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa evkafına ait Hicri 1172-1173 (Miladi 1759-1760) yıllarını içine alan belgenin transkripsiyonunun yapılması sonrasında; belgede yer alan ve muhasebe işlemlerine ait olduğu anlaşılan hem gelir hem de gider kalemlerinin varlığı tespit edilmiştir. Arşivlerde bulunan muhasebe ile ilgili binlerce belge gibi söz konusu belgede de Osmanlı döneminde muhasebe işlemlerinin merdiven yöntemine göre yapıldığı görülmüştür.

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden temin edilen Nevşehirli Damad İbrahim Paşa evkafına ait belgede kayıtların öncelikle ikiye ayrıldığı, önce gelirlerin sonrasında ise giderlerin yazıldığı tespit edilmiştir. Gelirler kaydedilirken öncelikle yerleşim yerlerine irad kayıtları yapılmış, hemen yanında bahsi geçen tarihler ayrı ayrı belirtilerek, toplam gelirlerin sıralandığı

görülmüştür. Geliri oluşturan kısımlardan olan yerleşim yerlerinden elde edilen en düşük geliri “Saraycık” sağlamış iken, en yüksek geliri “Çal-ı Boynuinceli” sağlamıştır. İrad kısmına kaydedilen toplam gelirin 3.142.800 akçe karşılığı olarak 26.190 kuruş olduğu anlaşılmıştır.

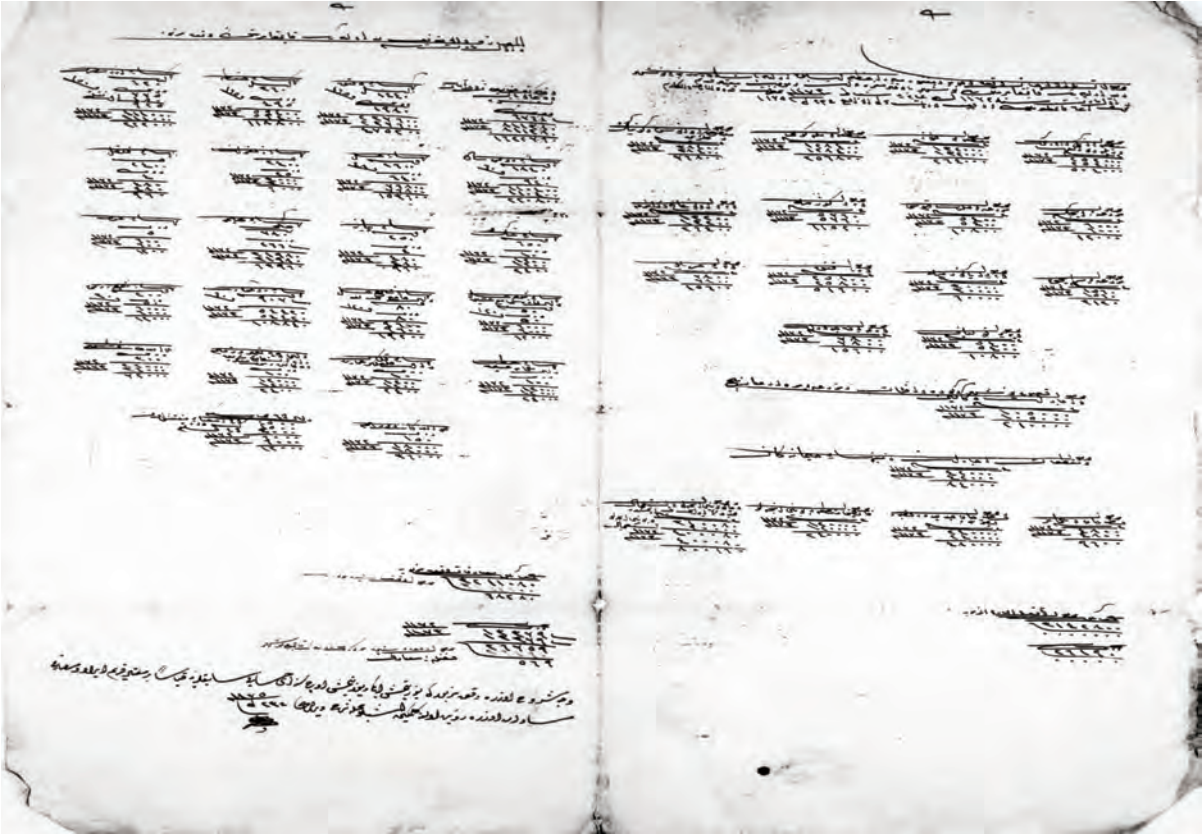
Belgenin ikinci kısmı, evkafın giderlerinin kayıt altına alındığı kısımdır. Çeşitli gider kalemlerinden oluşan kayıtlardan en dikkat çekici olanı, yiyecek maddeleri ile ilgili yapılan giderlerin yanı sıra muhasebeciye ödenen tutarların ve tamir bakım giderlerinin de aynı kayıt sistemi içinde takibinin yapılmasıdır. Bu kayıt işlemi yapıldıktan sonra 1172-1173 (H.) yıllarının gideri olarak 3.211.080 akçe karşılığı, 26.759 kuruş gider gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Osmanlı döneminde merdiven yöntemine göre yapılan muhasebe işlemlerinden ve çalışmaya konu olan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa evkafına ait belgeden anlaşılmıştır ki muhasebe kayıtları sonrasında bir nevi gelir gider tablosu düzenlenmekte ve bu tabloda hem gelir kalemleri hem de gider kalemleri ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Tabloda bir fark oluştuğunda bu durum mali tablo dipnotlarına benzer bir yöntem ile açıklanmaktadır. Bu durum, Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere vakfın fazladan masrafının olduğu ve bu tutarın da $26.759 - 26.190 = 569$ kuruş olarak belgenin son işlemi olarak kayıt altına alındığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Ahmed (2009), İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S: 14.
- AKTEPE, Münir (1960), İbrahim Paşa'ya Aid İki Vakfiye, Tarih Dergisi, S: 15.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Gömlek No: 5155, EV. HMM. d
- Bayır, Önder (2012), Arşiv Belgelerine Göre Balkanlardaki Osmanlı Vakıfları, Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 107, Ankara.
- Bülbul, Yaşar (1999), Klasik Dönem Osmanlı Muhasebe Sistemi, Divan, 1999/1.
- Çiftçi, Cafer (2004), 18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C.: 23, S.: 36.
- Kurt, İsmail (2010), Vakıfların Muhasebe Usulü, Vakıfların Fıkhi Meseleleri 5. Sempozyumu, www.isav.org.tr/img/20131029__506250263.pdf erişim: 08.10.2014
- Koyunoğlu, Hüsnü. (2008), "Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 8, S.:1.
- www.dinbilimleri.com/DergiPdfDetay.aspx?ID=212, erişim: 07.10.2014.
- Köç, Ahmet, (2012), Ankara'da Yakub Abdal Zaviyesi'nin Yönetim Sorunları, Akademik Bakış, C.: 6, S.: 11.
- Orbay, Kayhan (2004), Vakıf Muhasebe Defterlerinde Ayni Toplanan Tarımsal Gelirler ve Ayni Giderlerin Fiyatlandırılması ve Tarihsel Fiyatlar Endekslemeleri Konusunda, Osmanlı Araştırmaları, C.: XXIV.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988), Osmanlı Tarihi 6. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

EK.1: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri EV. HMH. D Kodlu ve 05155 Nolu Belge

EK. 2: Nevşehirli Damad İbrahim Paşa Vakfı 1172-1173 (H.) Gelir ve Gider Tablosu

Gelirler			Giderler							
Açıklama	Yıl (1172)	Yıl (1173)	Yıl (1172)	Yıl (1173)	Açıklama	Yıl (1172)	Yıl (1173)	Yıl (1172)	Yıl (1173)	Toplam Tutar
An mahsul-i mukataa-i Yenidere köy ve Zile	252.000	252.000	252.000	252.000	Vazaif-i zabitan ve hademat der-âli bâb (Kıymet:6761)	81.138	81.138	81.138	81.138	162.276
An mahsul-i mukataa-i Tuz	132.000	132.000	132.000	132.000	Baha-i dakik (Kile: 1440, Kıymet: 1980, Fi: 165 [çarpan fiyat])	237.600	237.600	237.600	237.600	475.200
An mahsul-i mukataa-i Melegöbi	128.400	128.400	128.400	128.400	Baha-i hnta (Kile: 360, Kıymet: 495Fi: 165)	59.400	59.400	59.400	59.400	118.800
An mahsul-i mukataa-i Avanos ve Göynük ve Gülerin	38.400	38.400	38.400	38.400	Baha-i erz-i Misri (Kile: 620, Kıymet: 775Fi: 150) (775 nakd-i kıymet+ 150=925)	111.000	111.000	111.000	111.000	222.000
An mahsul-i mezrea-i İsek	6.000	6.000	6.000	6.000	Baha-i rugan sade (Kıymet 1840, Fi 60, 920)	110.400	110.400	110.400	110.400	220.800
An mahsul-i mezrea-i Eğrikuyu	5.400	5.400	5.400	5.400	Baha-i asel (Kıyye 1600, Fi 48, 640)	76.800	76.800	76.800	76.800	153.600
An mahsul-i karye-i Gözne	5.760	5.760	5.760	5.760	Baha-i zağferan (Kıymet 2400, 25)	3.000	3.000	3.000	3.000	6.000
An mahsul-i karye-i Ulukalıç	13.200	13.200	13.200	13.200	Baha-i filfil (Kıymet 2400, 4)	480	480	480	480	960
An mahsul-i mezrea-i Sarayık	1.560	1.560	1.560	1.560	Baha-i nemek (Kıymet 650, 10)	1.200	1.200	1.200	1.200	2.400
An mahsul-i karye-i Ayagözine	30.000	30.000	30.000	30.000	Baha-i piyaz (Kıymet 250, 4)	480	480	480	480	960
An mahsul-i karye-i Kınık	25.800	25.800	25.800	25.800	Baha-i hayme (Çeki 780, 266,5)	31.980	31.980	31.980	31.980	63.960
An mahsul-i karye-i Arablü	7.800	7.800	7.800	7.800	Baha-i nohud (5)	600	600	600	600	1200
An mahsul-i karye-i Kolbak	5.400	5.400	5.400	5.400	Baha-i şem'-i asel Beray-i hane-i Selman maa atik (Kıyye 50, 50, Fi 120)	6.000	6.000	6.000	6.000	12.000
An mahsul-i karye-i Karacaviran	7.800	7.800	7.800	7.800	Baha-i şem'-i asel Beray-i cami-i cedid (Kıyye 80, 80, Fi 120)	9.600	9.600	9.600	9.600	19.200
An mahsul-i kasaba-i Nevşehir ve Göre ve Ahlat ve mezrea-i merdar-i Samiç	105.000	105.000	105.000	105.000	Baha-i rugan zeytin (Kıyye 907,5, Fi 60)	54.400	54.400	54.400	54.400	108.840
An mahsul-i an mukataa-i icarât-i zeminha-i Haymanegân	42.000	42.000	42.000	42.000	Baha-i şem'-i rugan (Kıyye 200, 50, Fi 30)	6.000	6.000	6.000	6.000	12.000
An mahsul-i kist-i han ve hamam	4.800	4.800	4.800	4.800	Baha-i hatab Beray-i hamam-ı atik (100)	12.000	12.000	12.000	12.000	24.000
An mahsul-i ikrist-i han-i cedidder-kasaba-i Kayseriye	240.000	240.000	240.000	240.000	Baha-i kalay-ı evan... imaret (10)	1.200	1.200	1.200	1.200	2.400
An mahsul-i faiz-i mukataa-i Boymunceli	120.000	120.000	120.000	120.000	Beray-i harç-ı tamir ve termimeval-i kıstmaşeria ve dekakimber-muceb-i defter (100)	12.000	12.000	12.000	12.000	24.000
An mahsul-i an Çal-ı Boymunceli	310.080	310.080	310.080	310.080	Avayid-i Nevşehir (300)	36.000	36.000	36.000	36.000	72.000
An mahsul-i an isti'cal	90.000	90.000	90.000	90.000	Avayid-i katib-i ruznamçe (150)	18.000	18.000	18.000	18.000	36.000
					Beray-i hare-i muhasebe (500 beray-ı imzayı müfettiş efendi) (2500 kise, 4000 hare-i kalemler)	6.000	6.000	6.000	6.000	12.000
Ceman yekun-ı mahsul-i vakf-i t-ârihi'l-mezbur					Cem'anyekunmasarifat-ı vakf-i mezbur					3.211.080
										3.142.800